

Batı Akdeniz’de Doğu Roma İmparatorluğu-Fatimî Siyasi İlişkileri ¹**Fatma ÇAPAN**

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
capan@gantep.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8682-4179>

Öz

910 yılında halifeliğin Hz. Muhammed (S.A.V) kızı Fatimâ'nın soyundan gelenlere ait olduğuna inanan Şii'ler tarafından Tunus merkezli Şii Fatimî Devleti kurulmuştur. Fatimî Devleti kurulduğu andan itibaren Ağlebilerden devraldığı donanma sayesinde Akdeniz’de önemli bir güç haline gelmiştir. Nitekim Fâtımîlerin Sicilya Adası’nda hakimiyet kurma çabaları ve Güney İtalya üzerine düzenledikleri saldırılar, Doğu Roma İmparatorluğu’nu rahatsız etmeye başlamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu Fâtımîlere karşı mücadelelerinde çoğunlukla başarısızlığa uğramış ve Fatimîlere vergi ödemek zorunda kaldığı barış anlaşmaları yapmak zorunda kalmıştır. Ancak yapılan bu anlaşmalara rağmen Doğu Roma, Sicilya’da Fatimîlere karşı çıkan isyanları destekleyerek Fatimî hakimiyetini bertaraf etmeye çalışmıştır. Fatimîlere karşı Endülüs Emevileri ile de ittifak yapmaya çalışan Doğu Roma İmparatorluğu bu konuda başarı elde edememiştir. Fatimîler uzun bir süre Batı Akdeniz’de Doğu Roma İmparatorluğu için bir tehdit unsuru olmaya devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fatimîler, Doğu Roma İmparatorluğu, Sicilya, Güney İtalya, Akdeniz.

The Eastern Roman Empire-Fathim Political Relations In West Mediterranean**Abstract**

The Sunni-Shiite clashes in the Islamic World took place in 910 Tunisian-based Shiite Fatimid State. Fatimid State has become an important power in the Mediterranean Sea Thanks to the navy it took over from Ağlebi. As a matter of

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 11.12.2019 / 23.04.2020

Künye Bilgisi: Çapan, F. (2020). *Batı Akdeniz’de Doğu Roma İmparatorluğu-Fatimî Siyasi İlişkileri*. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 274-293. DOI: 10.33437/ksusbd.658191

fact, the Fatimid efforts to establish dominance on the island of Sicily and the attacks on Southern Italy started to disturb the Eastern Roman Empire. The Eastern Roman Empire was often unsuccessful in their struggle against the Fatimids and was forced to make peace agreements with which the Fatimid had to pay taxes. However, despite these agreements, The Eastern Rome tried to eliminate the Fatimid rule by supporting the rebellions against the Fatimid in Eastern Rome Sicily. The Eastern Roman Empire, which didn't make an alliance with the Andalusian Umayyad against the Fatimid, didn't succeed in this regard. For a long time, the Fatimid remained a threat to the Eastern Roman Empire in the Western Mediterranean.

Keywords: Fatimid, The Eastern Roman Empire, Sicily, Southern Italy, Mediterranean.

GİRİŞ

Hız. Muhammed (S.A.V)'in İslam'ı yaymaya başlamasından sonra İslam öncesinde Mekke şehrinde yaşayanlar arasında görülen kabilecilik anlayışının yerini din kardeşliği almaya başlamıştır. Böylece kabile savaşları sona ererken toplumsal barışın temeli olan huzur, dayanışma, hoşgörü ve saygı gibi temel kavramlar Arap toplumunda yer etmeye başlamıştır. Ancak Hız. Muhammed (S.A.V)'in kurduğu bu toplumsal düzen onun ölümünden sonra çok uzun sürmemiş Halifenin kim olacağı konusunda ensar ile muhacir arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Haşimiler ve Hız. Ali'nin imameti hak ettiğini düşünen Ali taraftarları bunun kendi hakları olduğunu savunmuşlardır. Ancak Benî Saîde hürmalığında toplanan ensar ise halifenin kendilerinden biri arasından seçilmesi gerektiğini savunmuştur. Nitekim bunu duyan Hız. Ebubekir ve Hız. Ömer'in toplantı yerine gidip bu insanları ikna etmesi sonucunda Hız. Ebubekir Halife seçilmiş ve toplum biat etmiştir. Ancak bunu duyan Hız. Ali ve yakınları durumdan hoşnut kalmamış, hatta Hız. Ali'nin Hız. Ebubekir'e biatı bir süre gecikmiştir. Bununla birlikte Hız. Ebubekir ve Hız. Ömer tarafından itibar gören ve zaman zaman kendisine danışılan Hız. Ali daha sonra her iki halifeye de biat etmiştir. Ancak yine de toplumdaki Hız. Ali taraftarlığı yani Şia'sı² içten içe varlığını

² Sözlük anlamıyla birine tâbi olmak, desteklemek anlamına gelen şia kelimesi bir işi gerçekleştirmek için bir şahıs etrafında toplanan grup anlamına da gelmektedir. Diğer yandan şia kelimesi "taraftar" anlamıyla da kullanılmıştır. Mesela Sasanilerle yapılan savaşlardan birinde Sasani kumandanı Hüzmüzan ve adamları Medine'ye getirildiğinde Hız. Ömer, "Bu adamı ve şiasını İslam'a boyun eğdiren Allah'a hamd olsun" demiştir. Yine Cemal Vakası'nda muhaliflerin niçin öldürüldüğü sorusuna Hız. Ali "onlar da benim şia'mı öldürdü" demiştir. Nitekim Hız. Muhammed'in (S.A.V) vefatından sonra devlet başkanlığının Hız. Ali ve onun evladından belli kimselere intikal etmesi gerektiğini

sürdürmeye devam etmiştir. Hz. Ebubekir (632-634) döneminde içeride bir takım huzursuzluklar yaşanırken fetih hareketleriyle birlikte genişleme de yaşanmıştır. Hz. Ebubekir'in iki yıllık halifelik döneminden sonra yerine Hz. Ömer (634-644) geçti (Abû'l Farac, 1945:174-175). Bu dönem Arap toplumunun hem içeride birlik ve huzuru sağladığı hem de dışarıda önemli fetihlere imza attığı bir dönem olmuştur. Hz. Ömer'den sonra yerine geçen Hz. Osman'ın bazı uygulamaları ve toplumsal kıskançlıklar nedeniyle İslam dünyası karışıklık dönemine girmiştir. Öyle ki o dönemde ortaya atılan nifak tohumları İslam dünyasında günümüze kadar uzanan ayrılıkların başlangıcını oluşturmuştur (644) geçmiştir (Öz, 1979:112). Bunun nedenlerinden biri de devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesidir yani Hz. Osman'ın Kureyş kabilesinin Haşimi kolundan değil de Ümeyye kolundan olmasıdır. Nitekim Hz. Muhammed (S.A.V)'den önce görülen Haşimi-Ümeyye çatışması bu şekilde yeniden gündeme gelmiş ve yaşanan bu siyasi anlaşmazlıklar Hz. Osman'ın öldürülmesine neden olmuştur. Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra yerine Haşimi soyundan olan Hz. Ali'nin gelmesiyle Hz. Osman taraftarı veya Ümeyye kolundan olan Araplar Hz. Osman'ın katillerinin bulunup cezalandırılması için Hz. Ali'ye baskı yapmışlar ve bunların öncülerinden olan Şam Valisi Muaviye ona biat etmemiştir. Nitekim bu olaylar 657 yılında her iki taraf arasında Sıffin Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Ancak savaşta kazanma ihtimali olan Hz. Ali'nin Muaviye ile anlaşma yoluna gitmesi üzerine yeni bir bölünme yaşanmıştır. Bu noktada Hz. Ali'nin savaşı kazanacakken böyle bir teklifi kabul etmesi kendi ordusu içinde ayrılıklara neden olmuş ve Hz. Ali'ye bu davranışı nedeniyle küsenler ordudan ayrılmış ve Harici grupları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan hakem olayı sırasında yapılan hile ile halifelik makamı Şam Valisi Muaviye'ye geçmiştir (Abû'l Farac, 1945:182-183).

İslam dünyasında Hz. Ali'nin bu şekilde bertaraf edilmesi bazı çevreler tarafından asla kabul edilmediği gibi siyasi olarak da günümüze kadar gelen ayrılıkların başlamasına neden olmuştur. Nitekim 661 yılında Şam merkezli olarak kurulan ve 750 yılına kadar hüküm süren Emeviler döneminde halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu düşünenler siyasi mücadelelerine devam etmişlerdir. Muaviye, Hz. Ali'ye olan bağlılığı kırmak için oldukça sert tedbirler almış zaman zaman çıkan isyanlar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Muaviye'den sonra yerine geçen oğlu Yezid döneminde ise "Kerbela Olayı" sırasında Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in başının kesilerek öldürülmesi ise Hz. Ali taraftarlığı ve Şii hareketin Emevilere karşı intikam ve kinin daha da artmasına neden olmuştur. Nihayetinde Emevi Devleti de yine Haşimi-Ümeyye çatışmasının bir sonucu olarak Abbasi

savunan kimselere de Şii dendiği gibi sonradan mezhep olarak da kabul edilecek davalarına Şiilik denilmiştir. Bkz. Öz, Mustafa (2010), "Şîa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, s..111.

ihtilal hareketi sonucunda yıkılmıştır (Abû'l Farac, 1945:198-199). Bu ihtilâl hareketine Emevi yönetimine karşı kuvvetli bir güç olan Şiiler önemli bir destek vermiştir. Nitekim onlar Hz. Muhammed (S.A.V)'in ailesinden birinin halife olmasını istedikleri için Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin oğlu Ebu Hâşim'in etrafında toplanmıştır. Ebu Hâşim'in Abbasi liderleriyle temasa geçmesi sonucunda Abbasiler bu ihtilal hareketinde Şiiler'in manevi desteğini almıştır (Apak, 2015:24). Böylece Abbasi Devleti'nin kurulmasıyla yönetim tekrar Haşimilerin eline geçmiştir. Ancak Abbasi Devleti'nin kuruluşu sırasında önemli destek veren Şiilerin devlet kurulduktan sonra çok fazla önemsenmemesi İslam dünyasında yeni siyasi ayrılıkların tohumunu atmıştır. Emeviler döneminde çeşitli baskılar gören Şiiler Abbasiler döneminde daha kötü baskılar görmüşlerdir. Çünkü Şiilerin de Haşimi ailesinden gelmeleri Abbasilerin yönetimi açısından riskli bir durum ortaya çıkarmıştır. Ancak tüm baskılara rağmen Şiiler siyasi fikirlerini yaymaya devam etmişlerdir. Ayrıca Hz. Ali'nin soyunun artmasıyla birlikte de taraftarlarının sayısı gün geçtikçe daha da artmıştır. Zaman içerisinde Şiiler içinde de her kesim kendi imamı için davet çalışmaları yapmaya başladığında çok sayıda Şiî fırkalar ortaya çıkmıştır. Bu fırkalardan biri de altıncı imam Ca'fer-i Sadık'tan sonra yedinci imamın onun oğlu İsmail olduğunu kabul eden İsmailiye mezhebidir (Yazılıtaş, 2019:23-24). Abbasiler tarafından baskı gören İsmailiye taraftarları gizli bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüştür. Bunlar Suriye'nin Hama şehri yakınlarındaki Selemye kasabasını kendilerine üs edinmiştir. Diğer yandan Abbasi askerlerinin yoğun olduğu Irak ve yakınlarında faaliyet gösteremeyen Şiî dâîleri³ ise Bağdat'tan uzak Yemen, Kuzey Afrika, Mısır ve İran bölgelerine gitmişlerdir. Nitekim Fâtımîler Devleti de bu şekilde Kuzey Afrika'ya gönderilen dâîlerin propagandaları sonucunda kurulmuştur. Bu noktada Dâî, Abdullah eş-Şiî baş rolü oynamıştır (Çelik, 2005:443-444; İbnü'l-Esîr,1986:30-34). Abdullah eş-Şiî'nin Mağrip (Kuzey Afrika)'teki faaliyetleri sonucunda 6 Ocak 910 yılında Ubeydullah el-Mehdî'nin Rakkâ'deki saraya gelip Fâtımîlerin ilk halifesi sıfatıyla tahta çıkarılması ile Fâtımî Devleti kurulmuştur 910 yılında Tunus'ta kurulan Fâtımî Devleti öncelikle Batı Akdeniz sahillerinde, 969 yılında Mısır'ı ele geçirdikten sonra da Suriye ve Filistin sahillerinde yani Doğu Akdeniz'de etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Fâtımî Devleti, sınırlarının genişlemeye başlamasıyla birlikte dönemin en büyük gücü olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun ilgi alanına girmiştir. Çünkü bundan sonraki süreçte her iki güç arasında özellikle Batı Akdeniz ve Mısır sahasında hakimiyet mücadelesi

³ Davet eden hak dinine çağırın anlamına gelen Dâîlik müessesesi Şiilerin İsmailiye kolu tarafından etkin bir şekilde kullanılmıştır. Sunnî islama karşı tavır alan Şiilerin taraftar toplamak amacıyla çeşitli toplumlara ve bölgelere gönderdiği Dâîlerin faaliyetleri sayesinde Şiîlik oldukça güçlenmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. De Vaux, B. Carra De Vaux (2001), "Dâî", İslâm Ansiklopedisi, C.III, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Eskişehir, s.461.

yoğun bir şekilde başlamıştır. Nitekim Mısır merkezli Fâtımî Devleti'nin bu süreçte halifelik tartışmalarını bahane ederek öncelikle Endülüs Müslümanları ile mücadeleye tutuşurken asıl hedefleri Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yürümektir (Çelik, 2005:450-451; İbnü'l-Esîr, 1986:45; Tamir, 1990:31).

1. Tarihsel Süreçte Doğu Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırlarında Genel Siyasi Durum

Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının oldukça genişlemesi merkezi otoritenin sarsılmasına neden olunca, imparatorluk topraklarında hakimiyeti kuvvetlendirme fikri ile birlikte başkent 330 yılında İstanbul'a taşınmıştır. Böylece imparatorluğun doğu yarısında kalan topraklarda hakimiyeti tesis etme ve kuvvetlendirme görevi ise Doğu Roma İmparatorluğu'na ait olmuştur. Doğu'da en güçlü düşman olan Sasaniler, Suriye, Filistin, Mısır gibi imparatorluk için hayati önem taşıyan toprakları uzun bir süre tehdit etmiştir. Nitekim İmparator Herakleios (610-641) döneminde 627 yılında yapılan Ninova Savaşı ile bu tehlike bertaraf edilmiştir (Bamyacı ve Güçlüay, 2017:390). Ancak bu kez aynı topraklarda İslam dininin yayılması ile birlikte başlayan fütühat hareketi Doğu Roma İmparatorluğu'nu tehdit etmeye başlamıştır. Hz. Muhammed (S.A.V) döneminden itibaren başlayan İslam fütühatı kısa zamanda Arap Yarımadası dışına taşarak Doğu Roma toprakları üzerine ilerlemeye başlamıştır. Dört Halife döneminde Suriye, Filistin ve Mısır gibi topraklar yeniden kaybedilmiştir (Bamyacı ve Güçlüay, 2018:283). Hz. Ömer döneminde gücünün zirvesine ulaşan İslam fütühatı sayesinde kutsal şehir Kudüs de Müslümanların eline geçmiştir. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde her ne kadar İslam dünyasında iç karışıklıklar baş gösterse de Emeviler döneminde siyasi birliğin yeniden sağlanması ile İslam dünyası Doğu Roma için tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Özellikle bu dönemde yapılan deniz seferleri sayesinde Kıbrıs'tan başlamak üzere, Girit, Rodos gibi adaların tehdit edilmesiyle Doğu Roma'nın Akdeniz'deki güvenliği büyük bir tehlike altına girmiştir (Başlamışlı ve Çalışkan, 2017:285). Nitekim Emeviler döneminde üç kez İstanbul kuşatılmış ve bu kuşatmaların her birinde Doğu Roma İmparatorluğu oldukça zor anlar yaşamıştır. Emevilerin yıkılmasından sonra Abbasilerin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte Doğu Roma İmparatorluğu daha güçlü bir düşmanla karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde Arapların Doğu Roma topraklarına yaptıkları akınlar düzenli bir hale gelmiş ve her yıl Anadolu içlerine seferler düzenlenerek her defasında Doğu Roma İmparatorluğu'ndan daha fazla vergi alınmıştır. Halife Harun Reşid İstanbul önlerine gelip bir kuşatma hazırlığı içerisine girdiğinde ise İmparatoriçe İrene bu tehdidi Abbasilere yılda iki kez 70.000 Dinar ödeme şartıyla ortadan kaldırmıştır (Ostrogorsky, 1999:169). Bundan sonraki dönemlerde de Abbasilerin Doğu Roma üzerindeki baskıları şiddetli bir şekilde devam etmiştir.

Doğu Roma İmparatorluğu asırlar boyunca doğuda ortaya çıkan bu İslam gücü ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan İslam dünyasında yaşanan bazı dini ve siyasi anlaşmazlıklar zaman zaman Doğu Roma için bir fırsat olarak görülmüş ve bu durum kısa süreli de olsa bir rahatlama neden olmuştur. Ancak Doğu Roma’nın fırsat gibi gördüğü bu ayrılıklar bile zaman içerisinde Doğu Roma aleyhine dönmüştür. Öncelikle Emeviler ve Abbasiler arasındaki mücadele sırasında Emevi ailesinden olanların Kuzey Afrika üzerinden gelerek İspanya’da büyük bir devlet kurması Doğu Roma’nın Güneybatı sınırlarında yeni bir Arap tehdidi ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla İstanbul üzerinden batıya doğru ilerleyemeyen Araplar, İspanya’yı ele geçirerek Afrika üzerinden Avrupa’yı dolayısıyla Doğu Roma’yı tehdit etmeye başlamıştır. Nitekim 816 yılında Mısır’ı ele geçirerek burada geçici hakimiyet kuran Endülüs’lü Arap muhacirler ünlü tarihçi Levçenko’nun tabiriyle “Arap korsanlar”, 825 yılında Girit Adası’nı ele geçirmişlerdir. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu Doğu Akdeniz’de bulunan en önemli stratejik üslerinden birini kaybetmiştir. Yapılan tüm girişimlere rağmen bundan sonraki süreçte Girit yaklaşık bir buçuk asır boyunca Arapların elinde kalmıştır (Levtchenko, 1979:184). Diğer yandan VII. yüzyılın ortalarından beri alışılagelmiş bir şekilde Sicilya’ya akınlar düzenleyen Ağlebiler, 902 yılında Sicilya Adası’nı Korsika ve Sardinya ile birlikte ele geçirdiler. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu’nun Akdeniz’de ve özellikle Adriyatik bölgesindeki gücü büyük ölçüde sarsılmıştır (Ostrogorsky, 1999:192-193; Levtchenko, 1979:226).

Doğu Roma İmparatorluğu doğu ve güney sınırlarında Müslüman Arapların tehditleri ile uğraşırken batıda ise Balkanlardan sürekli bir şekilde süre gelen Türk kavimlerinin tehditleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu çerçevede Doğu Roma İmparatorluğu bulunduğu coğrafya ve stratejik konumu itibariyle doğu, güney ve kuzey sınırlarında adeta bir ateş çemberi tarafından sarılmış bir durumdaydı. Bu ateş çemberi içerisinde varlığını sürdürebilmesi ve ayakta kalabilmesini ise güçlü devlet geleneği ve diplomasisine borçlu olmuştur.

2. Fâtımîlerin Batı Akdeniz’de Hakimiyet Kurmaları ve Doğu Roma İmparatorluğu İle Münasebetleri

Halifeliğin Hz. Peygamberin soyundan geldiğine inanan ve gittikleri her yerde bunun propagandasını yaparak taraftar toplamaya çalışan Şii Dâîilerinden biri olan Abdullah eş-Şii’nin Mağrip (Kuzey Afrika)’te Ağlebilerin başkenti Rakkâde’yi ele geçirmesi sonucunda Ubeydullah el-Mehdî 910 yılı Ocak ayında buraya gelmiş ve Halife ilan edilmiştir. Fâtımîler Kuzey Afrika’ya geldiklerinde bu bölge Ehl-i Sünnet Mâliki mezhebi ile Hariciler arasında paylaşılmıştı. Fâtımîler ile birlikte gelen İsmâilî mezhebi de bölgede mevcut olan karışıklığı arttırmıştır. Batıdaki Zenâte ile doğudaki Sanhâce kabileleri de birbirleriyle mücadele halindeydiler. Dolayısıyla Fâtımîler Kuzey Afrika’da bu şartlar altında

hedeflerini gerçekleştiremeyeceklerini anlamışlar ve hakimiyetlerini güçlendirmek için başka yollar aramaya başlamışlardır (Eymen, 1995:229). Nitekim Doğu Roma'yı Batı Akdeniz'den çıkarmak isteyen Ağlebiler uzun süre ayakta kalamamış ve Kuzey Afrika'da kuruluş aşamasında olan Fâtımîler onların hakimiyetine son vermiştir. Fâtımîlerin, Batı Akdeniz ve Doğu Akdeniz'de önemli bir siyasi rol oynamaya başlaması ve dönemin en güçlü devleti olan Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı önemli bir güç olarak ortaya çıkması, Ağlebilerden devraldığı deniz gücünü daha da geliştirip, güçlendirmesi onların gelişmelerini sağlayan en önemli etkenlerden biri olmuştur(Öztürk, 2012:59).

Endülüs'lü Arap muhacirlerin 825 yılında Girit'i, daha sonra 902 yılında Sicilya gibi stratejik öneme sahip adaları ele geçirmesi ile birlikte Akdeniz'de Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı Müslümanlar üstün konuma gelmişlerdi. Aynı zamanda her ne kadar Sicilya ve Girit'in yeni sahipleri olan Müslümanlar Bağdat'taki Abbasiler ile siyasi manada ters düşmüş olsalar da aynı dini yapıda olmaları nedeniyle Akdeniz'de Doğu Roma'ya karşı bir İslam birlikteliği de ortaya çıkmıştı. Ancak bu kez dini anlamda hem Abbasilere hem de İspanyalı Müslümanlara karşı siyaset izleyen Şîî Fâtımîlerin ortaya çıkışı ile birlikte Akdeniz'de bu İslam birlikteliği kırılmış bunun yerini Fâtımîler'in deniz gücü almıştır. Bu durum da İslam deniz gücünün Akdeniz'de zayıflamasına neden olduğu için ne Endülüs Müslümanları ne de Abbasiler aktif rol oynayabilmiştir (Öztürk, 2012:40). Nitekim rivayete göre zamanla Fâtımî Halifelerinin emrinde beş binden fazla kaptan çalışmaya başlamıştır. IX. yüzyıl boyunca önemli bir Müslüman ticaret filosu Akdeniz'de Müslümanların hakim olduğu limanları hem birbirlerine hem de kuzeyde Hıristiyanların hakim olduğu limanlara bağlamıştır (Lewis, 2006:169).

Fâtımîlerin ortaya çıkışı ve yeni kurulan donanmaları ile Akdeniz'de etkin rol oynamaya başlamasıyla daha önce donanmaya pek önem vermeyen Endülüs Emevi Devleti III. Abdurrahman döneminde (912-961) deniz gücünü arttırmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Doğu Roma İmparatorluğu da I.Basileios (867-886) döneminden itibaren deniz gücüne önem vermeye başlamıştır (Öztürk, 2012:41-42). Özellikle Doğu Akdeniz'de Kıbrıs, Rodos ve Girit adaları gibi Doğu Roma'nın önemli üslerinin Fâtımîler tarafından tehdit edilmeye başlanması Doğu Roma'yı harekete geçirmiştir (Lewis, 2006:169-170). Diğer yandan Fâtımîlerin Akdeniz'de hakim olması hem Doğu Roma hem de Endülüs Emevi Devleti için önemli bir tehdit unsuru olması nedeniyle zaman zaman her iki devlet arasında Fâtımîlere karşı ittifaklar dahi söz konusu olmuştur (Tokuş, 2014:39). Ancak bunun farkında olan Fâtımîler de hem Akdeniz hakimiyeti hem de Endülüs ve Doğu Roma'ya karşı rekabet için ordusunu ve donanması güçlendirmeye özen göstermiştir (Öztürk, 2012:60).

Kuzey Afrika’da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Fâtımîlerin ilk faaliyetleri otorite boşluğu yaşayan bölgelere kendi valilerini atayarak bu bölgelerin Fâtımî etkisi altına girmesini sağlamak olmuştur. Fâtımî Halifesi Ubeydullah el-Mehdi bu politikayı Ağlebilerin yıkılmasından sonra özerk bir durumda olan Sicilya için de uygulamıştır (Moreno, 2007:179). Çünkü Sicilya Adası’nın Fâtımî Hilafet merkezine yakın olması adanın elde tutulmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim Akdeniz’de var olabilmenin ilk adımı olan Sicilya’nın ekonomik açıdan zengin olması ve önemli bir askeri üs konumunda olması Fâtımîler için ayrıca bir önem arz etmiştir. Ayrıca Sicilya’ya hakim olmak hem Doğu Roma İmparatorluğu’ndan hem de Kuzey Afrika üzerinden Fâtımîlere gelecek saldırıların önünün bu doğal engel sayesinde kesilmesi anlamına geliyordu. Çünkü özellikle Doğu Roma’nın stratejik ve askeri öneme sahip bu adaya hakim olup buradan yapacağı bir saldırı devlet için kötü sonuçlar doğurabilirdi. Aynı zamanda Sicilya’ya hakim olmak Güney İtalya’nın savunmasız kalabileceği anlamına gelmesi nedeniyle buralara yapılacak seferlere de olanak sağlayacaktı. Ayrıca Sicilya Fâtımîler için meyve, sebze ve maden tedariki açısından da önem arz etmekteydi (Öztürk, 2012:64-65; Tokuş, 2014:37). Diğer yandan Fâtımî siyasetinde Mısır ve doğuya doğru genişleme politikasının yanı sıra batıya doğru genişleme politikası da önemli bir rol oynamaktaydı (Hasan, 1981:99). Bu nedenlerle Fâtımîler kuruldukları andan itibaren Sicilya’da büyük bir ordu bulundurarak, Endülüs Emevilerine ve Doğu Roma İmparatorluğu’na karşı burayı bir üs olarak kullanmak ve adadaki hakimiyetlerini tesis etmek için adanın idaresini kendilerine bağlı güçlü bir aileye bırakarak ellerinde tutma yoluna gitmişlerdir (Yazılıtaş, 2009:47-48).

Ağlebilerin yıkılışı ve Fâtımîlerin bölgede etkin rol oynamaya başlamasıyla birlikte Doğu Roma İmparatorluğu’nun Sicilya ve Kuzey Afrika’daki yeni düşmanı Fâtımîler olmuştur. Ancak Sicilya hakimiyeti Fâtımîler için önemli olmasına rağmen zaptedilmesi zor bir yer olmuştur. Çünkü ada çok eski dönemlerden beri sık sık el değiştirmiş ve otorite boşluğu yaşanmıştır. Bu nedenle çeşitli isyanlara sahne olan siyasi açıdan elde tutulması oldukça zor bir yer olmuştur. Bu dönemde de Ağlebi yönetiminin zayıflaması nedeniyle yaşanan otorite boşluğu ve Fâtımîler ile Ağlebiler arasındaki çekişmeler nedeniyle adada ciddi çatışmalar ve isyanlar gündeme gelmiştir. Ağlebilerin son Sicilya valisi Hasan b. Rabbah’ın yönetimine halk tarafından son verilmiş ve Ağlebi hanedanının Sicilya’dan çıkarılması için oldukça büyük çabalar gösterilmiştir (Ebu’l-Fidâ, 1997:395; Şahin, 2016:67). Dolayısıyla Sicilya Adası’nda meydana gelen bu istikrarsızlığı kendi lehlerine çevirmek isteyen Fâtımîler 909 yılında Ali b. Muhammed b. Ali el-Fevvâre’yi halkın ileri gelenlerinin talebiyle reis olarak onaylamıştır (Sürûr, 2006:364; Moreno, 2007:178; Şahin, 2016:67). 910 yılında Fâtımî Halifesi Ubeydullah el-Mehdi başa geçmesiyle birlikte Sicilya’daki hakimiyetin pekişmesi için kendine bağlı valiler atamaya başlamıştır. 910 yılı Ağustos ayında Hasan b. Ebi’l Hinzır Sicilya valisi olarak atanmıştır. Ancak bu

valinin vergileri ağırlaştırması ve Şii olması dolayısıyla Maliki halka zulmetmesi halkın isyanına neden olmuştur (Moreno, 2007:178; Şahin, 2016:68). Bunun üzerine 913 yılında halkın talebiyle Ağlebi kökenli olan Ahmed b. Ziyadetullah b. Karheb vali tayin edilmiştir. Fakat bu vali Fâtımîlerin Sicilya'daki hakimiyetine karşı faaliyetler yürütmesi Abbasiler ile yakınlaşarak hutbeyi onlar adına okutması, halkı isyana teşvik etmesi gibi bir takım olumsuz davranışlarından dolayı Fâtımîlerin düşmanlığını çekmiştir. Ancak Fâtımîlerin Sicilya'ya saldırma ihtimalinden çekinen halkın kendisini beklediği gibi desteklememesi dolayısıyla başarıya ulaşamamıştır ve Fâtımîler tarafından öldürülmüştür (İbn İzari, 1980:168-171; Takkûş, 2001:179; Moreno, 2007:178-179; İbnü'l-Esîr, 1986:64-66). İbn Karheb'in ölümünden sonra Sicilya'da Fâtımîler tarafından atanan pek çok vali görev almıştır. Ancak Sicilya'da yönetimlere karşı memnuniyetsizlikler, bağımsızlık temayülleri, dışarıdan özellikle Doğu Roma İmparatorluğu tarafından desteklenen isyanlar nedeniyle iç karışıklıklar devam etmiştir (Şahin, 2016:71).

Fâtımîlerin Akdeniz'de faaliyetlerinin artması, Sicilya, Sardunya ve Güney İtalya bölgelerinin Fâtımî donanmasının saldırısına maruz kalması, buralarda nüfuz sahibi olan Doğu Roma İmparatorluğu'nu rahatsız etmeye başlamıştır. Diğer yandan daha önce 917 yılında Bulgarlar ile yaptığı mücadelelerden dolayı Fâtımîlere karşı mücadele edemeyen Doğu Roma, Fâtımîlere Güney İtalya için yıllık 22.000 altın vermeyi tahaahhüt etmiştir. Bu kez Doğu Roma'nın bu vergiyi ödememesinden dolayı 918 yılında Sicilya'ya yakın mevkide bulunan ve Doğu Roma egemenliği altındaki Calabria (Bugünkü İtalya'nın Buruttia bölgesi) bölgesi Fatımî donanmasının hedef noktası haline gelmiştir. Buraya 918 yılında ilk saldırılarını yapan Fâtımîler herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Reggio'yu istila ederek çok sayıda esir ve ganimet elde ederek geri dönmüşlerdir (Çelik, 2018:87; Tokuş,2014:34).

922-923 yılları arasında Fâtımîler yeniden güney İtalya üzerine harekete geçerek Mes'ud b. Ğalip el-Vusûlî kumandasındaki 20 gemiyi yola çıkarmıştır. Bu donanma güney İtalya'daki Reggio yakınlarındaki St. Agat kalesini ele geçirmiş ve şehrin sakinlerini esir alarak Mehdiye'ye⁴ geri dönmüştür. İki yıl sonra daha geniş çaplı bir sefer düzenlemeye karar veren Ubeydullah el-Mehdî büyük bir donanma hazırlayarak 925 yılında Ca'fer b. Ubeyd kumandasında Calabria üzerine göndermiştir. 925 yılında yapılan bu saldırılar sonunda Calabria vergiye bağlanmış ve bu seferde çok miktarda ganimet elde edilmiştir. Aynı sefer

⁴ Mehdiye şehri Fatımi Halifesi Ubeydullah El-Mehdi tarafından inşa ettirilmiştir. Ubeydullah El-Mehdi bizzat Tunus ve Kartaca civarlarına çıkarak deniz kenarına yapacağı şehir için yer aramıştır. Nitekim etrafını sağlam surlarla çevirttiği bu şehir büyük kapılar sayesinde de koruma altına alınmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr (1986), s.82-83 ; Yazılıtaş (2009), s.36.

sırasında Tarento şehrine ilerleyen Fâtımîler, şehri fethetmiştir. Yine Adrent (Uzrantu) şehrine girip burayı muhasara altına almış ve evleri tahrip etmişlerdi. Dolayısıyla Fâtımîler Sicilya Adası’nda halâ Doğu Roma’nın elinde bulunan şehirlere ve Calabria bölgesine sürekli akınlar yapmışlar ve seferler düzenlemiştir (Çelik, 2018:87-88; İbnü’l-Esîr, 1986:135; Tokuş, 2014:34-35).

Fâtımîlerin bu bölgedeki faaliyetleri Bulgar Kralı Symeon’un dikkatini çekmiş ve gönderdiği elçiler aracılığıyla Doğu Roma’ya karşı ittifak teklif etmişti. Symeon yapacağı İstanbul kuşatmasında denizden Fâtımîlerden yardım almak niyetindeydi. Ancak Fâtımîlere gönderilen Bulgar elçileri kendilerine eşlik eden Araplarla birlikte yolda ele geçirilmiştir. Böylece bu plan açığa çıkmış ve 927 yılında Bulgar Kralı Symeon’un ölümü ile de bu plan gerçekleştirilememiştir. Bu durum Fâtımîlerin bölgenin siyasi, askeri, stratejik ortamında etkin rol oynadığının önemli bir göstergesidir (Öztürk, 2012:68-69; Levchenko, 1979:227).

Doğu Roma İmparatorluğu’nun yapılan anlaşmaya rağmen vergileri ödememesi üzerine Fâtımîler 927 yılında yeniden Doğu Roma’ya karşı savaş açtılar. Bu hareket sırasında Fâtımî donanması 928 yılında Tunus’taki Mehdiye limanından Calabria’ya doğru hareket etmiş ve Apulia ele geçirildikten sonra Taranto ve Ezernet, Otranto şehirleri yağmalanmıştır. Ancak Veba salgını nedeniyle geri dönmek zorunda kalınmıştır (Çelik, 2018:88). Bu olaylar üzerine Doğu Roma imparatoru yeniden barış teklif etmiş ancak Ubeydullah el-Mehdi bu teklifi dikkate almamıştır. Sabîr el-Hâdim Tiren kıyılarından hareket ederek Campania bölgesini yeniden tehdit etmeye başlamış ve Calabria’yı haraca bağlamıştır. 929-930 yıllarındaki diğer bir seferde Fâtımîlerin 4 gemisi ile Doğu Roma’nın 7 gemisi karşılaşmıştır. Bu savaşta Doğu Roma ordusu yenilgiye uğramıştır. 933-934 yıllarında Fâtımîler Doğu Roma ticaret gemilerini de ele geçirmiştir (Tokuş, 2014:35; Öztürk, 2012:69-70).

Fâtımîlerin Güney İtalya üzerine yaptıkları bu saldırılar sırasında Bulgarlar ile mücadele etmek zorunda kalan Doğu Roma, bölgeyi müdafaa etmek için Fâtımîlere haraç ödemeye razı olmuştur. Diğer yandan Doğu Roma’ya karşı kazandığı zaferler Halife Ubeydullah ElMehdî’yi biraz daha cesaretlendirmiş ve Doğu Roma’nın 931 yılı tazminatını geciktirmesi üzerine yeniden Doğu Roma’ya karşı bir sefer hazırlığına girişmiştir. Ancak bunu duyan İmparator I. Romanos Lakepenos (920-944) erken davranarak gönderdiği elçiler aracılığıyla 931 ve 932 yılında barış istemiştir (Çelik, 2018:89). Bu elçilerle beraber daha önce Bulgarlar ile ele geçirilen Arap esirleri de göndermiştir. Bu anlaşmaya göre Calabria ve Apulia bölgesinin güvenliği için Doğu Roma yeniden vergi ödemeyi kabul etmiştir. Böylece Fâtımî Devleti’nin Batı Akdeniz hakimiyeti açısından itibarı biraz daha artmıştır. Bahsi geçen anlaşma Ubeydullah el-Mehdî’nin ölümünden sonra da yürürlükte kalmıştır (Yazılıtaş, 2009:38; Öztürk, 2012:71). Diğer

yandan Doğu Roma İmparatorluğu Abbasilerden gelebilecek herhangi bir saldırıyı engelleyebileceği düşüncesiyle Sicilya ve Akdeniz'deki Fâtımî hakimiyetini menfaatine uygun bir şekilde yorumlamış ve en azından şimdilik Fâtımîlere vergi ödemeyi tercih etmiştir.

Fâtımîlerin Calabria'da Doğu Roma'ya karşı ardı ardına zaferler kazanmasının en önemli nedenlerinden biri de Doğu Roma'nın Balkanlar'da Bulgarlar ile meşgul olması ve Doğu Roma'nın Calabria bölgesindeki egemenliğinin zayıf olmasıdır. Bundan sonra Ubeydullah el-Mehdî döneminde Doğu Roma ile Fâtımîler arasında ciddi bir savaş meydana gelmemiştir. Ancak Fâtımîler her ihtimale karşı donanmalarını güçlendirmeye devam etmiş ve bunun olumlu sonuçlarını daha sonraki dönemlerde almışlardır (Çelik, 2018:89). Ubeydullah el-Mehdî'nin ölümünden sonra yerine oğlu Ebu'l Kasım Muhammed (Kâim- Biemrillâh) (934-946) geçmiştir (Yazılıtaş, 2009:39). Bu dönemde Doğu Roma ile daha önce yapılan anlaşma devam etmiştir. Fâtımîler Calabria ve Apulia kıyılarına baskın yapmazken Doğu Romalılar da vergilerini düzenli olarak ödemeye devam etmiştir (Yazılıtaş, 2009:38; Öztürk, 2012:75-76). Ancak anlaşma şartları devam ediyor gibi görünmesine rağmen Doğu Roma İmparatorluğu özellikle Sicilya'da çıkan isyanlara destek vererek Fâtımîler aleyhine çalışmalarına devam etmişlerdir. 937 yılında Sicilya valisi Sâlim b. Ebî Râşid'in sert tutumu, alınan vergiler ve yapılan zulüm nedeniyle adada Fâtımî yönetimine karşı isyanlar çıkmıştır. Curcent/Girgenty halkının da bu isyana katılmasından sonra Sâlim b. Ebî Râşid Fâtımî merkezinden yardım istemiştir. Sâlim'in yardımına gelen Halil b. İshak komutasındaki birlikler şehre vardığında halk tarafından iyi karşılanmış ve isyan etmelerinin sebebinin de Sâlim'in sert tutumları olduğunu söylemişlerdir. Durumun aleyhine geliştiğini gören Sâlim, Halil b. İshak'ın Fâtımî Halifesi tarafından onlardan intikam almak amacıyla gönderildiğini söyleyerek halkı yeniden kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Bunun sonucunda Sicilya halkı kendisiyle Halil b. İshak'a karşı birleşip Doğu Roma'dan yardım istemiştir. İsyancıların İstanbul'dan yardım istemesini fırsat bilen Doğu Roma da gemileri ile isyancılara yiyecek taşıyarak onları desteklemiştir (İbnü'l-Esîr, 1986:284-285; Tokuş, 2014:36-37). Bunun üzerine harekete geçen Halil b. İshak ise Fâtımî Halifesi Kâim- Biemrillâh'a mektup yazarak destek kuvvetleri talep etmiştir. 941 yılında bu isyan Fâtımîler tarafından bastırılmıştır ancak bu zaman zarfında Sicilya oldukça büyük tahribata uğradığı gibi Fâtımî fetihleri de sekteye uğramıştır. Vali İshak da bölgedeki karışıklıkların ve isyanların önüne geçemeyince görevden alınmış ve yerine İtaf el-Ezdî atanmıştır. Ancak bu dönemde de adadaki siyasi kargaşa devam etmiştir. Diğer yandan Fatımîler Haricî isyanları ile uğraşmak zorunda kalmıştır (İbnü'l-Esîr, 1986:285-286).

Sicilya’da çıkan bu isyanın yanı sıra Fâtımîleri oldukça meşgul eden Ebu Yezid isyanı⁵ bastırıldıktan sonra Fâtımîlerin içinde bulunduğu durumdan faydalanan Doğu Roma Sicilya’da çıkan bir başka ayaklanmaya doğrudan destek vermiştir. Doğu Roma’nın Sicilya’da Fâtımîlere karşı çıkan isyanlara destek vermesi ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Diğer yandan Doğu Roma İmparatoru VII. Konstantinos (913-959) Endülüs Emevi Halifesi III. Abdurrahman ile Fâtımîlere karşı işbirliği içerisine girmiştir çünkü Doğu Roma Sicilya’da, Endülüs Emevileri de Mağrip’te Fâtımîlere karşı çıkarlarını korumak zorundaydılar. 951 yılında Endülüs Emevi Devleti Afrika’da başka bir üsse sahip olmak için Sebte’den sonra Tanca’yı ele geçirirken Doğu Roma da Calabria hakiminin de desteğiyle Fâtımîlerin Sicilya’daki mülklerine saldırmaya karar vermiştir (Öztürk, 2012:79-81).

Bu yıllarda Fâtımî Halifelik tahtında bir değişiklik olmuş Halife Kâim-Biemrillâh’ın ölümü üzerine yerine oğlu Mansûr Billah (946-953) geçmiştir⁶. Bu dönemde de Sicilya’daki siyasi çekişmeler devam etmiştir. Fâtımî valilerinden Attâf zamanında yönetimdeki zafiyet dolayısıyla Doğu Romalılar Müslümanlara karşı ön plana çıkmış ve daha önce yapılan barış anlaşmaları gereği ödemeleri gereken vergileri ödemez olmuşlardır. Aynı zamanda adanın ileri gelen ailelerinden Benû et-Taberi ailesi etrafına birçok kişiyi toplayarak Attâf üzerine hücum etmiştir. Attâf ise bu durumu el-Mansur’a bildirmiş ve yardımcı kuvvetler istemiştir. Bunun üzerine Halife el-Mansur, Haricîler ile mücadelede başarı sağlayan Hasan b. Ali el-Kelbî’yi Sicilya’da sükunetin sağlanması için vali olarak atanmasının hemen ardından 947 yılında Sicilya’ya gitmiştir. Ancak onun adaya gelişinden özellikle isyancı grubun başında bulunan İran kökenli Taberîoğulları rahatsız olmuştur. Çünkü bunlar adadaki huzur ve asayiş bozan gruplardan biri olduğu için yeni valinin ilk hedefi olacaklarını biliyorlardı.

⁵ Zenâta kabilesinden Kûndad adlı bir tüccarın oğlu olan Ebû Yezid Tevzer şehrinde büyüyerek Kuran’ı orada öğrenmiş ve en-Nekkâriye’den bir grup ile bağlantıya geçerek onların mezhebine yani Haricîliğe girmişti. Daha sonra etrafında bir grup insanı toplayarak Fâtımîler karşı isyan etmişti. Onun faaliyetleri Halife Kâim- Biemrillâh döneminde iyice artmış ve Fâtımîlere karşı bir ordu dahi toplamıştı. Dolayısıyla bu yıllarda Fatimi siyasetini oldukça meşgul etmiştir. 947 yılında öldürülmesiyle birlikte isyan sona ermiştir. Daha geniş bilgi için bkz. İbnü’l Esir (1986), s.359-375 ; Yazılıtaş (2009), s.39-40.

⁶ 946 yılının Mayıs ayında babasının ölümü üzerine yerine geçen oğlu İsmâil, “El-Mansur Billâh” lakabını aldı. İsmâil Ebû Yezid’in saldırısından korktuğu için babasının ölümünü gizli tutmuş ve babasının adına olan sikkeleri değiştirmeyerek, hutbelerde ve sancaklarda babasının adını bırakmıştı. Çünkü Ebû Yezid o sırada kendisine yakın bir mevki olan Sûse’de bulunuyordu. Ebû Yezidi ile son çatışması sona erene kadar bu durumu korumuş ancak isyan bastırıldıktan sonra babasının ölümünü açıklayarak hilafet makamına geçmiştir. Bkz. İbnü’l Esir (1986), s.389 ; Yazılıtaş (2009), s.41.

Nitekim Hasan b. Ali el-Kelbî ilk iş olarak Taberîoğulları'nın muhalif hareketlerini bastırmıştır. İçlerinden bazılarını da ibret olması amacıyla halkın gözü önünde idam ettirmiştir. Bu ada halkı üzerinde bir korku yaratmış ve uzun zamandır vergisini ödemeyen gayrimüslim halk bile vergilerinin tamamını ödemiştir. Ancak bunlar yine de Fâtımîler aleyhine faaliyetlerine devam etmişlerdi (Işıltan, 1988:594; Moreno, 2007:180-181; Ebû'İfidâ:1997:432; el-Deşrâvi, 1994:320; İbnü'l-Esîr, 1986:406; Şahin, 2016:71). Dolayısıyla Hasan b. Ali el-Kelbî'nin vali olarak atanmasıyla birlikte Sicilya'da Kelbî ailesinin idaresinde doksan yıl sürecek olan parlak bir dönem başlamıştır. Çünkü Fatımî Halifesi, Hasan b. Ali el-Kelbî'yi adeta kendi naibi olarak görevlendirmiştir. Bu durum da onun işlerinde hareket etmesini biraz daha kolaylaştırmış ve yarı bağımsız bir şekilde Sicilya'yı daha kolay ve kudretli bir biçimde idare etme fırsatını vermiştir (Şahin, 2016:71).

Böylece adada siyasi istikrar sağlanmış ve Hasan b. Ali el-Kelbî Sicilya'daki Müslümanların gücünü Güney İtalya ve Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yönlendirmeye başlamıştır. Öncelikle Sicilya'da ele geçirilmeyen küçük şehirler alındıktan sonra İtalya'nın güney kıyılarına yağma akınları başlatılmıştır (Şahin, 2016:71-72). Sicilya'da Fâtımî hakimiyetinin yeniden sağlanması ve İmparatorluğu tehdit etmeye başlaması üzerine harekete geçen Doğu Roma İmparatoru VII. Konstantinos (913-959) ise aynı yıl bir kumandanını kalabalık bir orduyla Sicilya'ya göndermiştir. Bunun üzerine Hasan b. Ali el-Kelbî, Halife el-Mansur'dan yardım istemiştir. el-Mansur içinde 7000 atlı ve 3500 yaya askerin olduğu büyük bir donanmayı Sicilya üzerine sevk etmiştir. Bu orduyla Messina üzerine yürüyen Hasan b. Ali el-Kelbî Reggio ve güney İtalya'nın Killivriye (Bruttia) bölgesine saldırarak her tarafa akın etmeye başlamıştır. Bu durum karşısında Doğu Roma askerleri panikleyerek dağılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu ise barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Hasan b. Ali el-Kelbî ise vergi ödemeleri karşılığında barış teklifini kabul etmiştir. Böylece Fatımîlerin Sicilya üzerindeki hakimiyeti bir kez daha sağlamlaşmıştır (İbnü'l-Esîr, 1986:406; Şahin, 2016:72). Bu arada kış mevsimi nedeniyle Fâtımî orduları Messina'ya giderek kışı burada geçirmiştir. Ancak Halife el-Mansur daha sonra bu orduların Killivriye'ye dönmesini emretmiştir. Bu dönüş yolunda Cerâce'ye kadar gelen Fâtımî orduları burada Doğu Roma orduları ile 7 Mayıs 952 tarihinde şiddetli bir savaşa tutuşmuştur. Bu zorlu savaş sonunda Doğu Roma orduları yenilgiye uğramış ve ağırlıklarını bırakarak geri çekilmiştir. Bu savaştan sonra 953 yılında Hasan b. Ali el-Kelbî yine Cerâce üzerine yürüyüp burayı kuşatmıştır. Bunun üzerine Doğu Roma İmparatoru VII. Konstantin gönderdiği elçilik heyeti aracılığıyla yeniden barış istemiştir. Yapılan anlaşma neticesinde Hasan b. Ali el-Kelbî Reggio şehrinin tam ortasında bir cami inşa ettirmiştir. Bu camiye yaptırırken Hıristiyan halkın Müslüman halkı engellememesi, burada namaz kılınması ve ezan okunmasına karşı çıkılmaması, ayrıca Müslüman esirlerin ve camiye giren herkesin emân içinde olması şartı koşulmuştur. Yine camiden tek

bir taşın sökülüp atılması halinde Sicilya ve Ifrikiyye’deki bütün Hıristiyan kiliselerinin yıkılacağını bildirmiştir. Nitekim bu şehirde Hıristiyanlar Müslümanlara karşı güçlü olamadıklarından durum böyle devam etmiştir (İbnü’l-Esîr, 1986:406-407).

Mansûr Billah’ın ölümünden sonra yerine oğlu Muiz Lidînillah (953-972) geçmiştir. Bu dönemde Akdeniz’de Fâtımîler daha büyük bir güç haline gelirken Doğu Roma İmparatorluğu ile Endülüs Emevilerine karşı da daha etkin bir siyaset izlenmiştir. 955 -956 yılları arasında Fâtımîlere karşı harekete geçen Endülüs Emevi Halifesi III. Abdurrahman Doğu Roma İmparatoru VII. Konstantinos’un desteğini almak için bir elçilik heyetini İstanbul’a göndermiştir. Ancak III. Abdurrahman, Doğu Roma’dan beklediği yardımın gecikmesi üzerine harekete geçmiştir. Bunun üzerine kendi ülkesinin güvenliğini sağlamak isteyen Doğu Roma ise ordularını Güney İtalya bölgesine sevk etmiştir. Diğer yandan açık bir şekilde Fâtımîlere karşı tavır almak istemeyen Doğu Roma İmparatorluğu Fâtımîlere elçi göndererek uzun vadeli bir ateşkes teklif etmiştir. Halife bu teklif üzerine ileri gelen devlet adamlarını toplayarak durumu istişare etmiştir. Bu istişare sonucunda savaşa karar verilmiş ve 956-957 tarihlerinde yapılan savaşlarda Doğu Roma orduları yenilgiye uğratılmıştır (Öztürk, 2012:85-87). Bunun üzerine 958 yılında Doğu Roma, Muiz-Lidînillah’tan elçiler aracılığıyla ateşkes istemiştir. Fâtımîler bu sırada Mısır’a yönelmek niyetinde olduğundan bu ateşkes teklifini beş yıllığına kabul etmiştir. Doğu Roma İmparatoru, Fâtımî Halifesine çok değerli hediyeler göndermiş ve Calabria’daki Doğu Romalıları karşı yapılan düşmanca tavırların sona ermesini istemiştir. Aynı zamanda Doğu Roma, Fâtımîlere 11.000 dinar cizye ödemeyi kabul etmiştir. Bunun yanı sıra Doğu Roma’nın elinde bulunan Arap esirlerin iade edilmesi şartını koşan Fâtımîler Doğu Romalıların esirlerin iadesi talebini reddetmişlerdir. Aynı zamanda Endülüs Emevileri de savaşa son vermek için Fâtımîlere elçiler göndermiştir. Ancak Fâtımîler bu teklifi reddetmiş ve elçilere Doğu Roma ile yaptıkları işbirliği için kızgınlıklarını belirtmişlerdir. Buna rağmen her iki taraf arasında yine de daha da şiddetli bir savaş meydana gelmemiştir (Yazılıtaş, 2009:48; Öztürk, 2012:88-90).

Doğu Roma İmparatorluğu Fâtımîlerle yaptığı bu ateşkes anlaşması sırasında Fâtımîlerin Endülüs Emevileri ile savaş halinde olmasını fırsat bilerek, 960 yılında İhşidîlere bağlı Girit’e büyük bir sefer düzenlemiştir. Çünkü Girit’in Müslümanların elinde olması Doğu Roma için büyük bir tehdit oluşturmuştur. Girit’e hakim olmak hem Doğu Roma kıyılarının güvenliği açısından hem de Ege’de ve Anadolu’da birçok imkana sahip olmak açısından önem taşıyordu (Levtchenko, 1979:233; Öztürk, 2012:91-92). Doğu Roma’nın Girit saldırıları sırasında Abbasilere bağlı olan adanın sunni Müslüman halkı zordakalarak hem Fâtımîlerden hem de İhşidîlerden yardım istemiştir. Bunun üzerine Fâtımî Halifesi, Doğu Roma İmparatoruna bir mektup göndererek Girit ahalisine karşı

düşmanca tutumun sona erdirilmesini aksi takdirde aralarındaki anlaşmanın feshedileceğini duyurmuştur. Ayrıca Girit halkının şimdi Abbasilere sadık olmadığını kendilerinden yardım talep ettiğini, bu nedenle de kendilerinden yardım isteyen bu insanlara savaş açmakta ısrar edilirse Doğu Roma'ya karşı savaş açacağını bildirmiştir (Öztürk, 2012:94-95). Ancak Mısır'da Abbasilere bağlı olan sünni İhşîdilerin siyasi nedenlerle Fâtımîlerin işbirliği teklifine yanaşmaması nedeniyle Girit'e gereken yardım sağlanamamış ve böylece İmparator II.Romanos (959-963) döneminde yapılan bu sefer sonucunda Girit 150 yıl sonra 961 yılında Doğu Roma'nın eline geçmiştir. Diğer yandan bu noktada Endülüs Emevi Devleti ile Fâtımîler arasındaki üstünlük çekişmesi de Doğu Roma'nın işini kolaylaştıran en önemli etkenlerden biri olmuştur (Yazılıtaş, 2009:48; Öztürk, 2012:96-97).

Girit'in Doğu Roma'nın eline geçmesiyle birlikte Müslüman akınları da büyük bir darbe almış diğer yandan Doğu Akdeniz'de Müslüman ticaret gemilerinin dolaşımına önemli bir darbe vurulmuştur (Öztürk, 2012:98). Doğu Roma İmparatorluğu'nun Girit'e saldırması üzerine Fâtımîlerle aralarında yapılan ateşkes anlaşması da ortadan kalkmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu bulduğu her fırsatta Fâtımîlere karşı muhalif tutum sergileyen Sicilya'daki Rumların yardım çağrılarına olumlu cevap vermeyi de ihmal etmemiştir. Nitekim Doğu Roma'nın Girit'te yaptıklarının intikamını almak isteyen Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillah 962 yılında Rumların çoğunlukta yaşadığı ve en müstahkem kalelerden biri olan Tabermin'in fethinden⁷ sonra 964 yılında Sicilya'nın kuzeydoğusunda Fâtımîlere karşı muhalif durumundaki Hıristiyanların üsleri konumunda olan Ramta kalesine yönelmiş ve Sicilya valisi Ahmed b. Hasan el-Kelbi'ye hareket için izin vermiştir. Ramte'de bulunan Rumlar ise bunun üzerine İstanbul'dan yardım istemiştir. Ancak o sırada Doğu Roma tahtında oturan İmparator II. Romanos ölmüş arkasında dul eşi Theophano ve iki küçük oğlunu bırakmıştı. Theophano yönetiminde başarılı bir tutum sergileyemediği için asker imparator Nikephoros Phokas ile evlenerek onu tahta çıkarmıştır (Levtchenko, 1979:233). İmparator Sicilya Adası'ndaki duruma kayıtsız kalmayarak 40.000 kişilik bir ordu göndermiştir. Tarihte Hufre (Hendek) Savaşı olarak bilinen savaşta Doğu Roma ordusu büyük yenilgiye uğramış ve çok sayıda esir vermiştir (Öztürk, 2012:99-101). Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu askerlerinden umdukları yardımı alamayan ve zor duruma düşen Ramta halkı da Fâtımîlere teslim olmuştur⁸. Böylece Batı Akdeniz'de Fâtımî hakimiyeti daha da güçlenmiştir. Doğu Roma, Fâtımîler ile barış yapmak zorunda kalmıştır. Fâtımî

⁷ Bu şehrin adı Fatımî Halifesi el-Muiz Lidinillah'a istinaden *Muizziye* olarak değiştirilmiştir. Bkz.İbnü'l-Esîr (1986), s.468; Şahin (2016), s.72.

⁸ Ramta kuşatması hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr (1986), s.479-480 ; Şahin (2016), s.72-73.

Halifesi Muiz-Lidînillah ise o sırada Mısır seferine hazırlandığı için Doğu Roma ile anlaşmayı uygun görmüştür (Tokuş, 2014:41; Yazılıtaş, 2009:48-49).

Kelbîlerin idaresi altındaki Sicilya’da asayiş ve huzurun sağlanması ve askeri başarılar sayesinde Fatimî hakimiyeti oldukça güçlenmiştir. Ancak Kelbî ailesinin Sicilya Müslümanları üzerindeki nüfuzunun artması Fatimî Halifesi el-Muiz’i tedirgin etmiştir. Bunun üzerine Halife 969 yılında Yaîşi adlı birini Sicilya’ya vali olarak tayin etmiş ancak halkın muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu durum adada yeniden isyanların çıkmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Fatimîler, Sicilya’nın Kelbîler tarafından idare edilmesine razı olmak zorunda kalmıştır. Fatimîler her ne kadar Sicilya’da nüfuz bakımından Kelbî idaresinin güçlenmesinden çekinseler de esasen bu dönemde Fatimî nüfuzu oldukça güçlenmiş ve Sicilya’da elde ettikleri bu üstünlük sayesinde topraklarını genişletme fırsatı bulmuşlardır. Nitekim bu süre içerisinde Kuzey Afrika’da daha rahat ilerlemişler ve 969 yılında Fâtimî kumandanı Cevher Es-Sıkkîlî⁹ tarafından Mısır ele geçirilmiş ve başkentlerini Kahire’ye taşımışlardır. Hatta Mısır mücadelesi sırasında Sicilya’dan gelen askerlerin de desteği alınmıştır (Lewis, 2006:160; İbnü’l-Esîr, 1986:507; Yazılıtaş, 2009:50-51).

Tüm bu gelişmelere rağmen Doğu Roma İmparatorluğu Batı Akdeniz hakimiyeti için son derece önemli olan Sicilya’dan vazgeçmemiştir. Bu nedenle Ebu’l Kasım’ın valiliği döneminde Doğu Roma, Germen ve İtalyan orduları Güney İtalya sahillerinde Fatimîlere karşı birleşmiştir (Bamyacı ve Güçlüay, 2019:9). Savaş sırasında Ebu’l Kasım hayatını kaybetmiş ancak Müslümanlar savaşı kazanmayı başarmıştır. Ebu’l Kasım’dan sonra Sicilya’da 987-998 yılları arasında valilik yapan Ebu’l-Fütûh Yusuf döneminde adada bilimsel sanatsal çalışmalar oldukça yoğunlaşmış ve halkın refah seviyesi yükselmiştir. Ancak oğlu Cafer (998-1019) döneminde başarı sağlanamayınca yerine kardeşi Ahmed (1019-1038) geçmiştir. Bu dönemde idareden memnun olmayan halk Zîrîlerden yardım istemiştir. Zîrîlerin Ahmed’i öldürmesinden sonra yerine kardeşi Hasan geçirilmiştir. Böylece Sicilya’da asayiş ve huzur yeniden bozulmuştur. Diğer yandan Afrika’daki Sunni-Şîî çekişmesinin Sicilya’ya da yayılması ile birlikte Müslümanlar arasında ayrışma da baş göstermiştir (Şahin, 2016:73-74). Nitekim Sicilya’da son Kelbî Valisi el-Ekhal’in halka ağır vergiler yüklemesi nedeniyle

⁹ Bernard Lewis’e göre Mısır’ın fethinde önemli bir rol oynayan Cevher Avrupa kökenli bir Slav olup Fâtimîlerin doğuya doğru ilerlemesinde ve Kahire’nin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. O dönemde pek çok Avrupa’lı İslam dünyasına köle ihracatı yapıyordu. Bu tacirler genellikle Akdeniz’de faaliyet gösteren Yunanlılardan, İtalya ve Fransa’nın büyük tüccar şehirlerindendi. Şarlıman ve daha sonra Papa Zachary, Papa I.Hadrian bu ticareti sona erdirmeye çalışsalar da Avrupalı tüccarlar, Hıristiyan köleleri İspanya, Kuzey Afrika ve Mısır’daki Müslümanlara satmaya devam etmişlerdir. Bkz. Lewis, Bernard (2000), Müslümanların Avrupa’yı Keşfi, Bayrak Matbaası Yayınları, İstanbul, s.228.

iç karışıklıklar yeniden başlamıştır. Bunu fırsat bilen Doğu Roma İmparatorluğu yeniden Sicilya'ya ordu göndermiştir. 1052 yılında adada Kelbilerin idaresi son bulmuştur¹⁰. Bu tarihlerden sonra ise ada 1072 yılında Norman istilasına uğrayarak Müslüman hakimiyetinden çıkmıştır. Çünkü Sicilya'da yaşayan Müslümanlar birbirleriyle yaşadıkları iç mücadeleler nedeniyle Norman tehdidinin farkına varmadıkları gibi onlara karşı tedbir alamamışlardır (Moreno, 2007:183; Şahin, 2016:77).

Sonuç

Doğu Roma İmparatorluğu bulunduğu coğrafi ve siyasi konum itibarıyla tarih boyunca sınırlarında birçok kavim ve devlet tarafından tehdit edilmiştir. Özellikle doğu sınırlarından gelen tehditler Doğu Roma'nın Akdeniz'deki varlığı açısından önem arz etmiştir. Nitekim Sasanilerin ardından Müslüman Arapların doğu sınırındaki varlığı Doğu Roma topraklarının sürekli bir tehdit altına girmesine neden olmuştur. Ancak İslam dünyasında siyasi ve dini nedenlerle ortaya çıkan ayrılıklar zaman zaman imparatorluğun rahatlamasına neden olmuşsa da bu ayrılıklar nedeniyle kurulan Arap Devletleri de ayrı birer tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Emevilerin yıkılışı sırasında Abbasi ihtilalinden kaçan Emevi ailesinden bazıları tarafından kurulan Endülüs Emevi Devleti ve bir diğeri Şîi Fâtîmî Devleti'dir.

Fâtîmî Devleti kısa süre sonra Ağlebilerden devraldıkları donanma sayesinde Akdeniz'de büyük bir askeri ve siyasi güç olmayı başarmıştır. Fâtîmîlerin özellikle Sicilya ve güney İtalya kıyılarındaki faaliyetleri Doğu Roma İmparatorluğu'nu oldukça rahatsız etmiştir. Ancak o sırada Balkanlar'da Bulgarlar ile yapılan zorlu mücadeleler dolayısıyla Fâtîmîlere karşı etkin bir siyaset izlenememiştir. Zaman zaman Sicilya'da isyancı muhalif hareketleri destekleyen Doğu Roma İmparatorluğu bazen de askeri müdahalelerde bulunmuştur. Ancak askeri müdahalelerin çoğu zaman yetersiz kalması üzerine genellikle Fâtîmîlere vergi vererek barış yapmışlardır. Ayrıca Şîi Fâtîmîlerin Endülüs Emevileri ile aralarındaki mezhepsel ayrımı da fırsat olarak değerlendirmeye çalışan Doğu Roma İmparatorluğu Fâtîmîlere karşı bir ittifak yapmaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Batı Akdeniz'deki Fatîmî hakimiyeti bir buçuk asırdan fazla bir süre Doğu Roma İmparatorluğunu tehdit etmeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Apak, Adem (2015), **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbâsîler Dönemi)**, C.IV., Ensar Yayınları, İstanbul.

¹⁰ Moreno, Martino Mario (2007), s.181; Şahin (2016), s.77.

F.Capan Batı Akdeniz’de Doğu Roma İmparatorluğu-Fatimî...

- Bamyacı, Ertan ve Güçlüay, Sezgin (2017), “**İmparator Heraklius Döneminde (610-641) Bizans İmparatorluğu’nun Siyasi Yapısı**”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 56(5), ss.386-396.
- Bamyacı, Ertan ve Güçlüay, Sezgin (2018), “**İmparator Heraklius Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu’nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.1(28), ss.281-288.
- Bamyacı, Ertan ve Güçlüay, Sezgin (2019), “**Erken Ortaçağ’ da Bizans İmparatorluğu’nun Toprak Sistemi ve Ekonomiye Etkisi**”, Turkish Studies, S.14 (1), ss.111-120.
- Başlamışlı, Macide ve Çalışkan Adem (2017), “**İngiltere’nin Yakın Doğu Politikası Dahilinde Kıbrıs’ın İngilizlere Devri**”, Tarihte Kıbrıs II., İstanbul, ss.825-834.
- Çelik, Aydın (2018), **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çelik, Aydın (2005), “**Fâtımîler Devletinin Kuruluşu**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.15(2), ss.433-453.
- El-Deşravi, Ferhat (1994), **El-Hilafe El-Fâtımîyye bi El-Mağrip**, (Çev. Hammadi El-Sâhilî), Beyrut.
- Ebu’l-Fidâ (1997), **El-Müsemma El-Muhtasar fi Ahbâri’l-Beşer, C. I, (Thk, Mahmud Deyyûb)**, Dâru’l-Kutubi’l İlmiyye Yayınları, Beyrut.
- Eymen, Fuâd Seyyid (1995), “**Fâtımîler**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XII, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, ss.228-237.
- Gregory, Abû’l Farac (1945), **Abû’l Farac Tarihi, C.I**, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hasan, İbrahim Hasan (1981), **Tarih ed-Devlet el-Fâtımîyye:Fi el-Mağrip ve Mısır ve Suriye ve Bilâd el-Ârab**, Kahire.
- Işıltan, Fikret (1988), “**Sicilya**”, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C.X, MEB Yayınları, İstanbul, ss.589-596.
- İbnü’l-Esîr (1986), **El Kâmil Fi’t Tarih, C.VIII.**, (Çev. Ahmet Ağırakça), Bahar Yayınları, İstanbul.

- İbn İzari (1980), **El-Beyanu'ı Mağrip fi Ahbar El-Mağrip ve Endülüs**, (Thk. G.Kolan, L. Provençal), C.I, Darü'l Sekafe, Beyrut.
- Levtchenko, Metrofan Vasiliyeviç (1979), **Bizans**, (Çev. Erdoğan Berktaş), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Lewis, Bernard (2000), **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, Bayrak Matbaası Yayınları, İstanbul.
- Lewis, Bernard (2006), **Uygurlık Tarihinde Araplar**, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Moreno, Martino (2007), **“Sicilya’da Müslümanlar”**, (Çev. Abdülhalik Bakır,Aydın Çelik), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C.V/1, ss.165-232.
- Ostrogorsky, George (1999), **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öz, Mustafa, (1979), **“Şîa”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, ss.111-114.
- Öztürk, Murat (2012), **Fâtımîler’in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Sürûr, Muhammed Cemaleddin (2006), **Târîhu'l-Devleti'l-Fâtımîye, Dâru'l-Fikri'l-Arabî Yayınları**, Kahire.
- Şahin, Seyhun (2016), **Sicilya’da Normanlar ve Müslümanlar**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Takkûş, M.Süheyl (2001), **Tarihû'l Fatimiyyin Fi-Şimali İfrıkiyye ve Mısır ve Biladi'ş-Şam**, Dârü'n-nefâis Yayınları, Beyrut.
- Tamir, Arif (1990), **Ubeydullah El-Mehdi**, Dâru'l-Mesîre Yayınları, Beyrut.
- Tokuş, Ömer (2014), **“Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler”**, Tarih Dergisi, S.59, ss.27-55.
- Vaux De, B. Carra (2001), **“Dâî”**, İslâm Ansiklopedisi, C.III, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Eskişehir, ss.461-462.

F.Çapan Batı Akdeniz’de Doğu Roma İmparatorluğu-Fatımî...

Yazılıtaş, Nihat (2009), **Fâtımî Devleti’nde Türkler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.